

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.

Ефективна економіка. 2024. № 6.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.6.1>

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Г. С. Штогрин,

к. е. н., старший дослідник, Інститут землекористування НААН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0671-4971>

Н. А. Третяк,

к. е. н., старший дослідник,

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7602-8606>

ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОСИСТЕМНИХ ПОСЛУГ ТА ПЛАТЕЖІВ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТУ ПІДВИЩЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ ГРОМАД

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher,

Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor,

Sumy National Agrarian University

H. Shtohryn,

PhD in Economics, Senior Researcher,

Land Management Institute of NAAS of Ukraine

N. Tretiak,

PhD in Economics, Senior Researcher,

Institute for demography and life quality problems of the National academy of sciences of Ukraine

INSTITUTIONALIZATION OF ECOSYSTEM SERVICES AND LAND USE PAYMENTS AS A TOOL TO INCREASE COMMUNITY CAPACITY

У процесі дослідження констатовано, що для стабілізації екологічних, економічних та соціальних аспектів громади, а також для ефективного функціонування підприємств, які здійснюють свою господарську діяльність в певних галузях економіки, держава повинна розробити відповідне інституціональне середовище, яка має на меті залучення додаткових коштів (екосистемні платежі за екосистемні послуги) для здійснення відповідних земле- та природоохоронних заходів. Авторами на прикладі сільськогосподарського землекористування наведено схему, яка реалізує так звану win-win стратегію, коли всі учасники взаємодії опиняються у виграші. Зокрема, запропоновано логічно-змістовна модель взаємозв'язків економіки сільськогосподарського землекористування та екосистемних послуг, яка передбачає формування Фонду сприяння відновлення земель як інструменту інституціоналізації екосистемних послуг та платежів землекористування, а відповідно його капіталізації. Авторами констатовано, що функціонування екосистемні платежі за екосистемні послуги повинні здійснюватися за загальноприйнятими категоріями, а саме: безпосередньо які впливають на людей, – «забезпечуючі (виробничі)», «регулюючі»; «культурні (оздоровчо-культурні)» платежі та необхідних для збереження інших екосистемних послуг «підтримуючі» платежі. В процесі чого, запропоновано дев'ять пакетів із варіантами агроекологічних програм для підтримки екологічно збалансованого розвитку землекористування в сільському господарстві по одному із виду платежу.

Також проведене дослідження дозволило сформувати інституціональне середовище формування екосистемних послуг та платежів землекористування як інструменту підвищення спроможності громад. А також виділити основні етапами реалізації плати за послуги, а саме: 1) ідентифікація екосистемних послуг і формування їх в пакети програм; 2) визначення їхньої економічної цінності з врахуванням варіантів підтримки екологічно збалансованого розвитку землекористування територіальних громад; 3) визначення постачальника вигод від екосистемної послуги; 4) визначення одержувача

(споживача) вигод від екосистемної послуги; 5) формування механізму збору платежів за екосистемні послуги; 6) формування механізму виплат компенсацій (платежів) за екосистемні послуги та джерел (фондів).

The study establishes that for stabilizing the environmental, economic, and social aspects of communities, as well as for the effective functioning of enterprises engaged in certain economic sectors, the state must develop an appropriate institutional environment. This environment aims to attract additional funds (ecosystem payments for ecosystem services) to implement relevant land and environmental protection measures. The authors illustrate a scheme using agricultural land use that implements a so-called win-win strategy, where all interaction participants benefit. Specifically, a logical-content model of the interconnections between the agricultural land use economy and ecosystem services is proposed. This model envisions the formation of a Land Restoration Promotion Fund as a tool for institutionalizing ecosystem services and land use payments, thereby capitalizing them. The authors assert that the functioning of ecosystem payments for ecosystem services should adhere to generally accepted categories, namely: those directly affecting people – «provisioning (production)», «regulating»; «cultural (health and cultural)» payments, and those necessary for the preservation of other ecosystem services «supporting» payments. In this process, nine packages with options for agro-ecological programs are proposed to support ecologically balanced agricultural land use development through one type of payment.

Additionally, the study enabled the formation of an institutional environment for the development of ecosystem services and land use payments as a tool to increase community capacity. It also outlined the main stages of implementing service payments, namely: 1) Identification of ecosystem services and their packaging into programs; 2) Determining their economic value, considering options for supporting ecologically balanced land use development in territorial communities; 3) Identifying the benefit provider of the ecosystem service; 4) Identifying the beneficiary (consumer) of the ecosystem service; 5) Establishing a mechanism for

collecting payments for ecosystem services; 6) Establishing a mechanism for compensation (payment) disbursements for ecosystem services and sources (funds).

Ключові слова: *інституціоналізація, інституціональне середовище, екосистемні послуги, екосистемні платежі, землекористування, природоохоронні заходи, територіальні громади.*

Keywords: *institutionalization, institutional environment, ecosystem services, ecosystem payments, land use, environmental protection measures, territorial communities.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні існує проблема недостатнього фінансування природоохоронних заходів земельних та інших природних ресурсів нашої країни, що зумовлює негативну тенденцію, яка сприяє виникненню дестабілізаційних процесів в забезпеченні сталого розвитку громад та й країни в цілому. Як приклад, у Червоноградській міській територіальній громаді на 2023 р. залишається коштів від сплати екологічного податку лише 400,0 тис. грн. У Сокальській міській територіальній громаді надходження екологічного податку передбачено в сумі 400,1 тис. грн., у Дрогобицькій міській територіальній громаді ці доходи передбачено в обсязі 310,0 тис. грн. В окремих міських і селищних залишаються несуттєві суми екологічних податків – по декілька тисяч гривень. Так, у Белзькій міській територіальній громаді на 2023 р. передбачено надходження коштів від сплати екологічного податку у сумі 20,0 тис. грн., у Великомоствіській міській територіальній громаді – 26,9 тис. грн., у Лопатинській селищній територіальній громаді – 30,0 тис. грн. Це надто мізерні кошти для територіальних громад, особливо тих, де здійснюється видобуток корисних копалин, розміщено підприємства промисловості. У вище перелічених територіальній громаді площа лісів становить майже половину території територіальної громади, проте видатків на збереження лісових екосистем немає [1].

Для стабілізації екологічних, економічних та соціальних аспектів громади, регіону, країни, а також для ефективного функціонування підприємств, які здійснюють свою господарську діяльність в певних галузях економіки та громадян України, держава повинна розробити відповідну політику (економічну, екологічну), яка має на меті стабілізацію залучення додаткових коштів для здійснення відповідних земле- та природоохоронних заходів. Одним з кроків еколого-економічної політики є залучення додаткових джерел фінансування, де такими джерелами можуть стати екосистемні платежі. Добробут людини та будь-якої територіальної громади прямо залежить від збереження стійкості природних екосистем на відповідній території, де при цьому кожна екосистема надає цілу низку різних благ. Саме тому екосистеми земельних та інших природних ресурсів, які знаходяться на ній також важливо оцінювати та здійснювати відповідні заходи щодо їх покращення, оскільки послуги екосистем створюють переваги, які люди отримують від екосистем і використовують в економічній та іншій людській (господарській) діяльності.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета роботи дослідити проблему розвитку інституціонального середовища формування екосистемних послуг та платежів землекористування як інструменту підвищення спроможності громад в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Необхідність екологізації економіки землегосподарювання вимагає її кардинальної трансформації за багатьма напрямками, але одна з ключових трансформаційних змін може бути пов'язана зі створенням специфічної позаринкової екологічної надбудови «економіки екологічних послуг» щодо вартості земельних та інших природних ресурсів та системи операцій із землеволодіннями і землекористуваннями. Для цього бажано змінити сам підхід до формування вартості традиційно безкоштовних благ системи

землекористування. Сьогодні вартість землі наділена двома ключовими атрибутами – угоди та титулу власності, але в ній не відображається надзвичайно важливий позаринковий інституційний аспект – потреба суспільства у стійкості та екологічному балансі. Останній аспект доцільно додати як «екологічну надбудову» до вартості за допомогою втручання держави як регулюючого органу. Змінено таким чином вартість зручно називати суспільною цінністю.

Екосистемні платежі – це платежі за використання, невикористання ресурсів або послуг екосистеми, відшкодування її забруднення чи деградації; це всі платежі, що здійснюються в межах екосистемного підходу і мають на меті захист, збереження екосистем, раціональне використання їх ресурсів і підвищення ефективності функцій [2]. Так, науковцями М.А. Хвесик, М.В. Ільїна зазначено, що екосистемні платежі включають:

- обов'язкові платежі за використання ресурсів екосистем (подібні до платежів за природокористування), платежі за забруднення, виснаження або деградацію екосистем (подібні до екологічних платежів – плати за викиди, скиди, утворення відходів, штрафів за перевищення екологічних норм) *(їх здійснюють суб'єкти господарювання або приватні особи на користь держави);*
- компенсаційні платежі, які держава сплачує громадянам за використання їх екосистем або фермерам за невикористання ними екосистем чи використання на умовах упровадження нових технологій (активно застосовується в межах Спільної аграрної політики ЄС) *(здійснює держава на користь суб'єктів господарювання і громадян);*
- платежі за екосистемні послуги *(здійснюються між суб'єктами господарювання, набагато рідше – приватними особами чи на їх користь);*
- еквівалентні платежі – сурогатні платежі, утворені за принципом «час функціонування екосистеми та її послуг в обмін на площу» *(їх здійснюють суб'єкти господарювання за рішенням суду) [2].*

Розглянемо можливий економічний механізм компенсації втрат земельного капіталу на підставі загальної концепції включення вартості екосистемних послуг у вартість землекористування. Для зручності та спрощення аналізу на прикладі сільськогосподарського землекористування наведено схему, яка реалізує так звану win-win стратегію, коли всі учасники взаємодії опиняються у виграші (рис. 1).

Рис. 1. Логічно-змістовна модель взаємозв'язків економіки сільськогосподарського землекористування та екосистемних послуг

Зазначимо, що «основний принцип стратегії win/win в тому, що всі стейкхолдери та навіть конкуренти можуть стати партнерами і завжди існує рішення вигідне для всіх сторін перемовин, навіть якщо це рішення не очевидне, і таке рішення, у довгостроковій перспективі, дасть значно більше вигод та прибутків для обох сторін перемовин. Тобто win/win – це взаємовигідне довгострокове партнерство» [3].

Для держави в аналізованому алгоритмі вирішуються проблеми випуску та розподілу суспільних благ охорони земельних та інших природних ресурсів і біорізноманіття, де потенційно бюджет наповнюється у більш високому обсязі. Зокрема, виділяти гроші на відновлення деградованих, пошкоджених або знищених земельних й інших природних ресурсів та біорізноманіття, оскільки більше немає необхідності. Це пов'язано з тим що вся відповідальність за проведення цих робіт лягатиме на землекористувача і частково на Фонд сприяння відновлення земель. Вирішується також питання підвищення якості життя та екосистемних послуг, утворюються додаткові робочі місця, пов'язані із здійсненням діяльності Фонду сприяння відновлення земель. Для землекористувачів очевидна вигода у поліпшенні якості земель, тобто потенційно підвищення кількості та якості продукції.

Однак, при цьому потрібно враховувати той факт, що розмежування екосистемних функцій не завжди можлива. Так, наприклад, з однієї сторони, одна екосистемна функція може впливати на декілька послуг, зокрема, виробництво біомаси впливає на екосистемні послуги забезпечення продовольства і акумуляції вуглецю. З іншої сторони, одна і та ж екосистемна послуга (*наприклад, рекреаційна привабливість*) залежить від ряду екосистемних функцій (природної очистки води, краси пейзажу, наявності риби для любительської ловлі). Більше того, в різних випадках одна і та ж функція може розглядатися і як послуга (*фінальна послуга*) і як функція (*проміжна послуга*). Як приклад, якість води є фінальною послугою з точки зору забезпечення населення водою, і проміжною послугою – при оцінці рекреаційних послуг [4]. Саме тому, на наш погляд, *функціонування екосистемні платежі за екосистемні послуги повинні здійснюватися за загальноприйнятими категоріями, а саме:*

- безпосередньо які впливають на людей: «забезпечуючі (виробничі)», «регулюючі»; «культурні (оздоровчо-культурні)»;
- необхідних для збереження інших екосистемних послуг «підтримуючі».

Функціонування екосистемних платежів за екосистемні послуги можуть мати вигляд приведений у табл. 1.

Таблиця 1. Особливості функціонування екосистемних платежів за екосистемні послуги

Назва видів послуг	Області та природні компоненти надання послуг	Місця та території користування послугами	Екосистемний платіж
<i>Виробничі (забезпечуючі) послуги</i>			<i>за виробничі (забезпечуючі) послуги</i>
Питна вода	вода та водозбірні басейни	території регіону, району, територіальної громади	
Корм для пасовищних тварин	пасовищні та кормові культури	землекористування фермерських та селянських господарств	
Запас ґрунтових вод	орні землі, ліс, луки, водно-болотні угіддя та інші відкриті землі в басейні підземних вод	території регіону, району, територіальної громади, зрошувані площі	
<i>Регулюючі послуги</i>			<i>за регулюючі послуги</i>
Захист від замету, паводків	ліс, придорожні дерева, чагарники, живоплоти	землекористування транспорту	
Запобігання водній та вітровій ерозії	ліс, живоплоти, кущі, дерева, чагарники та пасовища	протиерозійні захисні лісонасадження та водні об'єкти	
Запобігання повеням	ліс, ставки, водно-болотні угіддя тощо. у районах формування паводків	землекористування забудованих площ у заплаві	
Місцеве регулювання клімату	орні землі, ліс, луки, водно-болотні угіддя та інші відкриті землі	сільськогосподарські, лісгосподарські, природоохоронні типи землекористування	
Контроль зсувів та лавин	ліс перед житловими або рекреаційними зонами	житлові або рекреаційні зони нижче крутих схилів	
Запилення	гніздові житла комах	ферми з культурами, що потребують запилення	
Боротьба зі шкідниками	гніздові житла хижаків	сільськогосподарські землі	
Очищення проточної води	поверхневі водойми, болота	житлові та рекреаційні зони	
<i>Культурні (оздоровчо-культурні) послуги</i>			<i>за культурні (оздоровчо-культурні) послуги</i>
Оцінений пейзаж	види (області, які можна побачити з певного місця)	населені пункти та рекреаційна інфраструктура	
Відпочинок (рекреаційна діяльність)	поверхневі водоймища, гори, ліс	рекреаційні заклади розміщення	

Назва видів послуг	Області та природні компоненти надання послуг	Місця та території користування послугами	Екосистемний платіж
<i>Підтримуючі послуги</i>			<i>за підтримуючі послуги</i>
Формування ґрунту	земельні ресурси системи землекористування	територіальної громади, землекористування	
Первинна продуктивність	земельні ресурси системи землекористування	територіальної громади, землекористування	
Біогеохімічні процеси (кругообіг поживних речовин, фотосинтез)	земельні ресурси системи землекористування	території регіону, району, територіальної громади	
Середовище перебування	землекористування екологічної мережі, ґрунтовий покрив	території регіону, району, територіальної громади	

Джерело: авторами для формування видів екосистемних платежів використано джерело [4].

Загалом, враховуючи конкретні принципи, які лежать в основі платежів за екосистемні послуги, то екосистемні платежі розглядають окремо від ширших «ринків екосистем», які включають повний набір економічних інструментів, що використовуються для винагороди за збереження екосистемних послуг. Так, у світі платежів за екосистемні послуги зосереджені на Програмах щодо екосистемних платежів за екосистемі послуги. Наприклад, національні програми Environmental Stewardship, яка виплачує близько 400 мільйонів фунтів стерлінгів на рік фермерам і землевпорядникам в обмін на більш екологічно чутливе землеробство, як правило, фінансуються державою (тоді уряд купує екосистемні послуги від імені користувачів). Менші схеми, зокрема ті, що діють на рівні окремих водозборів, з більшою ймовірністю будуть фінансуватися користувачами (при цьому покупці є прямими бенефіціарами відповідних послуг) [5].

Також в країнах ЄС діють також Програми підтримки екологічно збалансованого розвитку землекористування в сільському господарстві, в яких фермери добровільно беруть на себе агроекологічні зобов'язання на період не менше п'яти років, отримуючи фінансову допомогу [6]:

- 1) компенсація за втрачений дохід з огляду на екстенсифікацію (виключення інтенсивних видів використання земель) рільництва;
- 2) компенсація за додаткові затрати на агроекологічні заходи;
- 3) премія, яка становить 20 % від суми втрачених доходів і затрат.

Ці програми включають пакети в рамках яких означені варіанти розвитку місцевого землекористування сільського господарства. Для України можливі такі пакети та варіанти агроекологічних програм для підтримки екологічно збалансованого розвитку землекористування в сільському господарстві (табл. 2), проте вони можуть бути розширеними з урахуванням місцевих особливостей, які має конкретна територія України (територіальна громада).

Таблиця 2. Пакети та варіанти агроекологічних програм для підтримки екологічно збалансованого розвитку землекористування в сільському господарстві

Пакет	Варіанти	Екосистемні платежі
Пакет 1. Збалансоване землекористування сільського господарства;	Варіант 1. Збалансована система землекористування	за підтримуючі послуги
	Варіант 2. Вирощування с/г культур (при наявності сертифікату якості)	за виробничі (забезпечуючі) послуги
	Варіант 3. Вирощування с/г культур (без сертифікату якості, на перехідному етапі)	за виробничі (забезпечуючі) послуги
	Варіант 4. Утримання сінокосо-пасовище угідь (при наявності сертифікату якості)	за регулюючі послуги
	Варіант 5. Утримання сінокосо-пасовище угідь (без сертифікату якості, на перехідному етапі)	за регулюючі послуги
	Варіант 6. Овочівництво (при наявності сертифікату якості)	за виробничі (забезпечуючі) послуги
	Варіант 7. Овочівництво (без сертифікату якості, на перехідному етапі)	за виробничі (забезпечуючі) послуги
	Варіант 8. Зонування земель за типами (підтипами) землекористування	за підтримуючі послуги
	Варіант 9. Нормування антропогенного навантаження на землекористування	за підтримуючі послуги

Пакет	Варіанти	Екосистемні платежі
Пакет 2. Екологічне землекористування сільського господарства;	Варіант 1. Вирощування лікарських трав (при наявності сертифікату якості)	за виробничі (забезпечуючі) послуги
	Варіант 2. Вирощування лікарських трав (без сертифікату якості, на перехідному етапі)	за виробничі (забезпечуючі) послуги
	Варіант 3. Садівництво і вирощування ягід вибраних сортів (при наявності сертифікату якості)	за регулюючі послуги
	Варіант 4. Садівництво і вирощування ягід вибраних сортів (без сертифікату якості, на перехідному етапі)	за регулюючі послуги
	Варіант 5. Садівництво і вирощування ягід довільних сортів (при наявності сертифікату якості)	за виробничі (забезпечуючі) послуги
	Варіант 6. Садівництво і вирощування ягід довільних сортів (без сертифікату якості, на перехідному етапі)	за виробничі (забезпечуючі) послуги
	Варіант 7. Розширення площ нетрадиційного сільськогосподарського землекористування (при наявності сертифікату якості)	за регулюючі послуги
	Варіант 8. Розширення площ нетрадиційного сільськогосподарського землекористування (без сертифікату якості, на перехідному етапі)	за регулюючі послуги
	Варіант 9. Запровадження сівозмін	за регулюючі послуги
	Варіант 10. Органічне землеробство (при наявності сертифікату)	за регулюючі послуги
Пакет 3. Екстенсивне використання сінокосо- пасовищних угідь	Варіант 1. Екстенсивне використання сінокосо-пасовищних угідь	за регулюючі послуги
	Варіант 2. Утримання сінокосо-пасовище угідь (при наявності сертифікату якості)	за регулюючі послуги
Пакет 4. Охорона зникаючих видів птахів і природних екосистем за / в межами природоохоронної мережі ЄС (природа 2000)	Варіант 1. Охорона натуральних ландшафтів	за культурні (оздоровчо-культурні) послуги
	Варіант 2. Завершення формування землекористування екологічної мережі на територіях територіальних громад	за культурні (оздоровчо-культурні) послуги
Пакет 6. Збереження генетичних ресурсів, зникаючих рослин у рільництві	Варіант 1. Збереження українських колекцій пшениці, тритикале, ячменю, гороху, нуту, кормових культур помірного поясу та соняшнику тощо	за регулюючі послуги
	Варіант 2. Збереження світових колекцій генетичних ресурсів, зникаючих рослин у рільництві	за регулюючі послуги

Пакет	Варіанти	Екосистемні платежі
Пакет 7. Збереження генетичних ресурсів, зникаючих порід сільсько-господарських тварин	Варіант 1. Збереження генофонду зникаючих вітчизняних порід сільськогосподарських тварин	за регулюючі послуги
	Варіант 2. Збереження світових колекцій генофонду світових колекцій сільськогосподарських тварин	за регулюючі послуги
Пакет 8 Охорона ґрунтів, лісів і водних ресурсів	Варіант 1. Післяжнивні підсівні культури	за регулюючі послуги
	Варіант 2. Зонування земель за типами (підтипами) землекористування	за регулюючі послуги
	Варіант 3. Додаткове створення системи полезахисних лісових смуг	за регулюючі послуги
	Варіант 4. Створення системи контурно-меліоративної організації територій територіальних громад	за регулюючі послуги
Пакет 9. Буферні зони	Варіант 1. Збереження 2-ох і 5-ти метрових буферних зон	за регулюючі послуги
	Варіант 2. Збереження 2-ох і 5-ти метрових буферних зон між полями	за регулюючі послуги
	Варіант 3. Завершення формування землекористування екологічної мережі на територіях територіальних громад	за регулюючі послуги

Джерело: сформовано з використанням даних [6], [7], [8], [9].

Більшість програм у всьому світі зосереджені на чотирьох широких типах екосистемних послуг:

- захист водозбору (включаючи боротьбу з ерозією);
- секвестрація вуглецю;
- збереження біорізноманіття;
- ландшафтної естетики.

При цьому, як відмічає у своєму дослідженні Н. Дегтярь, що максимальна сума платежів за екосистемні послуги якраз і дорівнюватиме витратам на цей альтернативний спосіб вирішення проблеми. Реальна сума платежів за екосистемні послуги визначається індивідуально в кожному конкретному випадку в процесі укладення угоди між постачальником і споживачем послуги, а також посередником [10].

За дослідженнями І. Соловій, інституційна основа впровадження системи плати за екосистемні послуги багато в чому залежить від просторового та часового масштабу реалізованого проекту, а також від типу екологічної послуги, що реалізується на ринку. Наприклад, торгівля квотами на викиди CO₂ здійснюється на міжнародному рівні, а торгівля гідрологічними послугами лісів – на локальному. Операційні затрати збільшуються із збільшенням розміру системи платежів, особливо це пов'язано з витратами на оплату праці, на моніторинг та ін. З іншого боку, деякі затрати, наприклад, юридичні витрати можуть бути визначеними незалежно від розміру системи платежів. У будь-якому випадку, елементи інституційної структури будуть змінюватися від одного випадку до іншого[11].

Системи платежів за екосистемні послуги матимуть успіх лише за умови, якщо постачальник екосистемної послуги отримає компенсацію у розмірі втраченої вигоди від альтернативних видів діяльності, які він не буде здійснювати з метою мати можливість надавати відповідну екосистемну послугу. З іншого боку, споживач послуги буде готовий заплатити за неї лише в тому разі, якщо він: по-перше, інформований про те, якою мірою саме діяльність постачальника приводить до забезпечення певної якості екосистемної послуги; по-друге, переконаний, що здійснення платежу рентабельне порівняно з можливими альтернативними витратами (наприклад, із вартістю будівництва та експлуатації споруд із очищення води) [10].

Отже, інституціональний механізм запровадження екосистемних платежів за екосистемні послуги має такий вигляд (рис. 2).

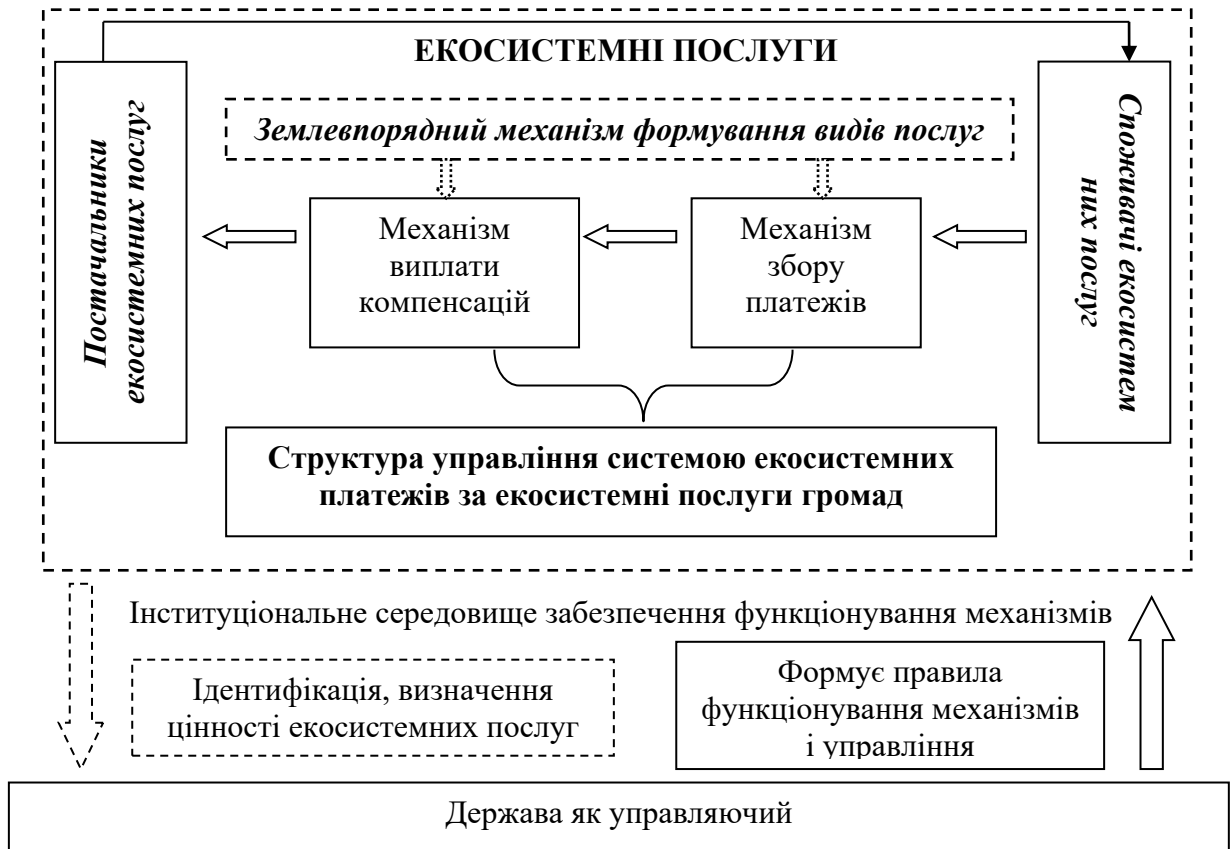

Рис. 2. Особливості функціонування механізму інституціоналізації екосистемних платежів за екосистемні послуги для розвитку громад

Крім того, реалізація цього завдання залежать від декількох передумов. Учасники ринку повинні мати доступ до інформації про якість і об'єм послуг, а також можливість домовитися щодо розміру оплати за екологічні послуги. Права власності повинні бути чітко визначеними. Необхідно також розробити систему контролю, моніторингу і механізм примусу. Для того, щоб ринок послуг екосистем функціонував ефективно, потрібно розробити інституційну мережу його підтримки. Становлення такої інфраструктури є складним завданням, що вимагає відповідного фінансування [11]. Саме тому, основними особливостями функціонування механізму інституціоналізації екосистемних платежів за екосистемні послуги є: серйозність проблеми, пов'язані з користуванням відповідної екосистеми; можливість екосистемних послуг хоча б частково сприяти вирішенню проблеми екосистеми; витрати є вигіднішими за здійснення альтернативних проєктів; політична прийнятність; наявність так

званих «покупців» (споживачів) та «продавців» (постачальників) екосистемних послуг; завершеність переговорів між потенційними споживачами та постачальниками.

Отже, основними етапами реалізації плати за екосистемні послуги є:

- 1) ідентифікація екосистемних послуг і формування їх в пакети програм;
- 2) визначення їхньої економічної цінності з врахуванням варіантів підтримки екологічно збалансованого розвитку землекористування територіальних громад;
- 3) визначення постачальника вигод від екосистемної послуги;
- 4) визначення одержувача (споживача) вигод від екосистемної послуги;
- 5) формування механізму збору платежів за екосистемні послуги;
- 6) формування механізму виплат компенсацій (платежів) за екосистемні послуги та джерел (фондів).

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження показало, що для стабілізації екологічних, економічних та соціальних аспектів громади, а також для ефективного функціонування підприємств, які здійснюють свою господарську діяльність в певних галузях економіки, держава повинна розробити відповідне інституціональне середовище, яке має на меті залучення додаткових коштів (екосистемні платежі за екосистемні послуги) для здійснення відповідних земле- та природоохоронних заходів. На прикладі сільськогосподарського землекористування наведено схему, яка реалізує так звану win-win стратегію, коли всі учасники взаємодії опиняються у вигазі. Само тому, було запропоновано логічно-змістовна модель взаємозв'язків економіки сільськогосподарського землекористування та екосистемних послуг, яка передбачає формування Фонду сприяння відновлення земель як інструменту інституціоналізації екосистемних послуг та платежів землекористування, а відповідно його капіталізації, через реалізацію win-win стратегії. При цьому, формування екосистемних платежів за екосистемні послуги повинно

здійснюватися за загальноприйнятими категоріями, а саме: безпосередньо які впливають на людей, - «забезпечуючі (виробничі)», «регулюючі»; «культурні (оздоровчо-культурні)» платежі та необхідних для збереження інших екосистемних послуг «підтримуючі» платежі. Враховуючи світові тенденції, було запропоновано дев'ять пакетів із варіантами агроекологічних програм для підтримки екологічно збалансованого розвитку землекористування в сільському господарстві по одному із виду платежу.

Дослідження дозволило сформувати інституціональне середовище формування екосистемних послуг та платежів землекористування як інструменту підвищення спроможності громад в Україні. А також виділити основні етапами реалізації плати за послуги, а саме: 1) ідентифікація екосистемних послуг і формування їх в пакети програм; 2) визначення їхньої економічної цінності з врахуванням варіантів підтримки екологічно збалансованого розвитку землекористування територіальних громад; 3) визначення постачальника вигод від екосистемної послуги; 4) визначення одержувача (споживача) вигод від екосистемної послуги; 5) формування механізму збору платежів за екосистемні послуги; 6) формування механізму виплат компенсацій (платежів) за екосистемні послуги та джерел (фондів).

Перспективи подальших розвідок закреслюються в дослідженні інструментів в розрізі механізмів щодо виплат компенсацій та збору платежів для ефективного розвитку громад.

Література

1. Антоненко В., Сухіна О. Екосистемні платежі за збереження лісових екосистем України: закордонний досвід і ринкове ціноутворення. Економіка та право. 2023. № 4. С. 79-95.
2. Хвесик М.А., Ільїна М.В. Екосистемні платежі як інструмент реалізації екосистемного підходу в управлінні природокористуванням. Економіка України. 2022. № 10. С. 76-92.
3. Філософія win-win-win. iPress.ua. 2019. https://ipress.ua/articles/filosofiya_winwinwin_304086.html.

4. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Місія землевпорядкування щодо розвитку екосистемних послуг в Україні. Агросвіт. 2024. № 8. С. 4-14.
5. Rowcroft P., Smith S., Clarke L., Thomson K.J., Reed M. Barriers and opportunities to the use of payments for ecosystem services. Final Report. URS Scott Wilson Ltd. London. 2011. 220 p.
6. Третяк А.М., Другак В.М. Інституціональне середовище Формування та адміністрування сталого землекористування сільських територій: досвід ЄС. Земельне право України. 2013. № 5. С. 6-17.
7. Tretiak A., Tretiak V., Priadka T., Lyashynskyy V., Tretiak N. Non-conventional agricultural and use: a way to accelerate ecologization and capitalization. Scientific Papers: Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development. 2021. Vol. 21. Is. 2. Pp. 661-669.
8. Третяк А.М., Третяк В.М., Гунько Л.А., Ляшинський В.Б. Економіка нетрадиційного сільськогосподарського землекористування в контексті заходів щодо зміни клімату в Україні. Агросвіт. № 22. 2022. с. 3-11.
9. Третяк А.М., Москаленко А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Третяк Н. А. Фермерське землекористування в Україні: проблеми розвитку в умовах функціонування земельного ринку. Ефективна економіка. 2023. № 2. <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/61>.
10. Дегтярь Н.В. Механізми фінансування та стимулювання збереження екосистемних послуг водно-болотних угідь. Маркетинг і менеджмент інновацій. 2013. №4. С. 314-325.
11. Соловій І. Оцінка міжнародного досвіду та процедур/регулювань щодо концепції плати за послуги екосистем в лісовому секторі. FLEG II. 2016. 64 с. URL: https://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/report_on_the_international_experience_and_procedure_regulations_of_pes_concept_in_fores.pdf.

References

1. Antonenko, V. & Sukhina, O. (2023), "Ecosystem payments and conservation of forest ecosystems of Ukraine: abroad experience and market pricing", *Economy and law*, vol. 4, pp. 79-95.
2. Khvesyuk, M.A. & Ilyina, M.V. (2022), "Ecosystem payments as the tool implementing the ecosystem approach in natural resource management", *Economy of Ukraine*, vol. 10, pp. 76-92.

3. iPress (2019), “Win-win-win philosophy”, available at: https://ipress.ua/articles/filosofiya_winwinwin_304086.html (Accessed 31 May 2024).
4. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M. & Tretiak, N.A. (2024), “Land management mission for the development of ecosystem services in Ukraine”, *Agrosvit*, vol. 8, pp. 4-14.
5. Rowcroft, P., Smith, S., Clarke, L., Thomson, K.J. & Reed, M. (2011), Barriers and opportunities to the use of payments for ecosystem services. Final Report, URS Scott Wilson Ltd, London, UK.
6. Tretiak, A.M. & Drugak, V.M. (2013), “Institutional environment formation and administration of sustainable and use in rural areas: EU experience”, *Land law of Ukraine*, vol. 5, pp. 6-17.
7. Tretiak, A., Tretiak, V., Priadka, T., Lyashynskyy, V. and Tretiak, N. (2021), “Non-conventional agricultural land use: a way to accelerate ecologization and capitalization”, *Scientific Papers: Management, Economic Engineering in Agriculture & Rural Development*, vol. 21(2), pp. 661-669.
8. Tretiak, A.M., Tretiak, V.M., Gunko, L.A. and Lyashynskyy, V.B. (2022), “Economics of non-traditional agricultural land use in the context of climate change measures in Ukraine”, *Agrosvit*, vol. 22, pp. 3-11.
9. Tretiak, A.M., Moskalenko, A.M., Tretiak, V.M., Pryadka, T.M. and Tretiak, N.A. (2023), “Agricultural land use in Ukraine: problems of development in the conditions of functioning of the land market”, *Efektivna ekonomika*, vol. 2, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/61>.
10. Degtyar, N.V. (2013), “Funding and stimulation mechanisms of the wet lands` ecosystem services conservation”, *Marketing and Management of Innovations*, vol. 4, pp. 314-325.
11. Solovii, I. (2016), “Interim Report on the international experience and procedure/regulations of payments for ecosystem services (PES) concept in forest sector”, FLEG II, available at: https://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/report_on_the_international_experience_and_procedure_regulations_of_pes_concept_in_fores.pdf (Accessed 05 June 2024).

Стаття надійшла до редакції 13.06.2024 р.